

„Život v řádu“: Archeologický výzkum

LINDA FOSTER

Archeologický výzkum spojený s obnovou kladrubského kláštera dle projektu *Život v řádu* znamenal v řadě ohledů průlom v dosavadní praxi průzkumů na památkových objektech v Plzeňském kraji. Předně se potvrdila potřeba zpracovat záměr na základě restaurátorských, stavebně historických a archeologických vyhodnocení a po studiu archivních materiálů, jakož i nutnost diskuze o projektu ve všech stupních jeho zpracování i schvalovacího procesu s garanty těchto odborných činností. Dále se ukázalo nereálné spoléhat na personální zajištění výzkumů z vlastních zdrojů Národního památkového ústavu (NPÚ) při realizaci tak rozsáhlého projektu s ohledem na značný objem stavebních prací. Externí pokrytí průzkumů ale vyžaduje zajištění jejich financování a s tím spojenou náročnou administrativu. Archeologové příslušného územního pracoviště NPÚ se tak z původních zpracovatelů výzkumů dostávají

do role garantů průzkumů, či spíše manažerů. Náklady na externí zajištění výzkumu jsou nutnou součástí finanční rozvahy projektu obnovy, a to značně komplikovanou – odvislou od harmonogramu prací na příslušný rok a narůstající o náklady spojené s nepředvídatelnými nálezy.

Život v řádu nastolil průlom i v přístupu k možnostem prezentace nemovitých archeologických nálezů, resp. pozůstatků pivovarnických technologií z přelomu 19. a 20. století. Zatímco doposud byly tyto konstrukce odstraňovány coby rušivé v prostředí kláštera, nově se podařilo některé zachovat a prezentovat *in situ*.

Náklady na výzkum v prvním roce realizace projektu *Život v řádu* dosáhly 515 383 Kč. Po opakovaných žádostech o navýšení prostředků poskytlo finance generální ředitelství NPÚ z Programu podpory záchranných archeologických výzkumů. Práce v terénu zajistila společnost

Obr. 1. Kladruby (okr. Tachov), klášter. Vpravo nárožní rizalit nového konventu se salou terrenou, pohled od západu. (Foto L. Foster, 2018)

Obr. 2. Kladruby, klášter. Sonda u severní fasády sály tereny. Barokní povrch terénu odpovídal spodní úrovni žulového soklu, pod ním na dně sondy rozšířený základ. Pohled od západu. (Foto L. Foster, 2018)

Obr. 3. Kladruby, klášter. Sonda u jihozápadního nároží sály tereny. Na dně odhalen rozšířený základ stěny a profilovaný žulový sokl. Při spodní úrovni soklu byl barokní povrch terénu. Pohled od západu. (Foto L. Foster, 2018)

ZIP o. p. s. na základě smlouvy s NPÚ, územním odborným pracovištěm v Plzni o technické podpoře archeologických výzkumů. V roce 2020 proběhla většina zemních prací z celkového objemu dle projektu; práce byly sledovány od 3. srpna do 18. prosince 2020. Celkem bylo dokumentováno padesát dva míst (sond), a to jak ryze archeologického charakteru (liniové výkopy, hrob), tak stavebně historického,¹ který převažoval. Výsledky informativně shrnuje článek publikovaný na webu kláštera.²

Archeologické a stavebně historické průzkumy doprovázely převážně až vlastní realizaci obnovy dle projektu *Život v řádu*. Předstihové průzkumy formou sond nebyly v průběhu zpracování projektu dostatečně důrazně prosazovány. Retrospektiva však stejně ukazuje, že pro usnadnění postupu prací by měl význam jedině plošný odkryv určitých (většinou „pivovarských“) situací, jehož rozsah by bez součinnosti se stavbou nebyl v rámci prostředků vyčleněných na předstihové archeologické výzkumy reálný. Plošně a hloubkově omezená sondáž neodhalí potřebné souvislosti. Ještě v počátku stavebních prací se zvažovala metoda záchranného výzkumu formou archeologicky

ručně kopaných sond a jejich dokumentace. Nakonec byla zvolena dokumentace řezů snižovanými podlahami a terénem v kombinaci s plošným odkryvem intaktních (rovněž většinou „pivovarských“) konstrukcí.

Projekt vycházel ze stavebně historických průzkumů Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SÚRP MO) ze sedmdesátých let 20. století. Jejich aktualizace a prohloubení z roku 2011 se týkaly pouze budovy nového konventu.³ Stavebně historický průzkum

1 Nálezová zpráva z této etapy výzkumu dosud není dokončena, zpracován je koncept: JANCŮLOVÁ, B.; FOSTER, L.; PROFANT, M.: *Klášter Kladruby, čp. 1, Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu při realizaci projektu Život v řádu v roce 2020*.

2 FOSTER, L.: *Život v řádu a archeologie v roce 2020* [online].

3 ŠIROKÝ, R.; KRČEK, J.; LEJSKOVÁ, M.: *Klášter Kladruby, čp. 1, Nový konvent, Aktualizovaný standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum*. ŠIROKÝ, R.; LEJSKOVÁ, M.: *Klášter Kladruby, čp. 1, Nový konvent, Cílený stavebně historický průzkum konkrétních nálezových situací*.

Obr. 4. Kladruby, klášter. Sonda v místě napojení nárožního rizalitu se salou terrenou (vpravo) na stěnu nového konventu (vlevo). Spodní úroveň soklů svědčí o snížení terénu před salou terrenou o 1,2 m oproti předchozí výškové úrovni již v období baroka. Pohled od severu. (Foto L. Foster, 2018)

budovy západního křídla starého konventu (infirmaria) dosud chyběl; v bývalém rajsčém dvoře starého konventu bylo vyhodnoceno alespoň historické podzemí kláštera⁴ a dílčí popis fasád. Zřízení sladovnického humna v tomto prostoru v sedmdesátých letech 19. století s podlahou sníženou o 3 m pod barokní úroveň značně znesnadňovalo předstihovou stavebně historickou dokumentaci. *Život v řádu* pak vlastně umožnil hloubkovou formu průzkumů, ovšem ve značné časové tísní způsobené rychle postupující obnovou.

K dílčím archeologickým sondám se přistoupilo až na žádost osvíceného projektanta v roce 2018 vně saly terreny (obr. 1). V rajsčém dvoře starého konventu se zjišťoval stav pivovarských kanálků pod podlahou humna a situace v řezu, probouraném skrz přízdívku před základy východního křídla. Tři sondy vykopali údržbáři objektu v přízemí severního křídla nového konventu. Lokálně se rozebráním několika dlaždic ověřovalo např. pokračování dřevěného barokního schodiště pod nejmladší úroveň podlah. Nutno zmínit, že stratigrafické poměry v přízemí severního a východního křídla nového konventu byly již částečně známé ze sond, provedených pro potřeby nerealizovaného projektu z let 2010–2011 a z výsledků záchranných výzkumů během již

realizované obnovy. Pro predikci výskytu situací, vyžadujících archeologickou dokumentaci, se tedy převážně uplatnily poznatky akumulované během dlouhodobého sledování areálu.⁵

Sondy vně saly terreny

Sondy kopané ručně nevedly k žádoucímu výsledku, tedy dosažení prahu vstupů a příslušné úrovně terénu v době vrcholně barokní dostavby nového konventu. Přistoupilo se tedy k zapojení mechanizace a citlivě prováděná práce bagristy za dozoru archeologa nakonec

4 ŘEHÁK, J.: *NKP Klášter Kladruby, Speleologický průzkum historického systému starého konventu.*

5 Výsledky archeologických výzkumů v areálu kláštera shrnuje: FOSTER, L.; SEDLÁKOVÁ, Ž.: *Archeologický atlas kláštera Kladruby, Prostorová identifikace archeologických výzkumů a dalších terénních zásahů v areálu NKP Klášter Kladruby v letech 1995–2015* [online]. K tvorbě archeologických atlasů na ÚOP v Plzni viz SOKOL, P.; WALDMANNOVÁ, M.; FOSTER, L.: *Archeologické atlasy památkových objektů, Prostorová identifikace terénních zásahů v památkových areálech.*

Obr. 5. Kladruby, klášter. Sonda v interiéru saly terreny. Na dně maltová kra, zřejmě lůžko podlahy v období baroka. Pohled od západu. (Foto L. Foster, 2018)

odhalila úroveň žulového soklu po obvodu saly terreny s jeho spodní hranou v hloubce 1,2 m (u severní fasády, obr. 2) a 1,6 m (u západní fasády, obr. 3) od stávajícího terénu. Žulový sokl na přilehlé severní fasádě nového konventu stoupá, jeho spodní úroveň víceméně odpovídá dnešnímu povrchu terénu. V místě napojení nárožního rizalitu se salou terrenou vyrovnává výškový rozdíl mezi sokly další žulový blok o stejné výšce (60 cm). Ten však zasahuje pouze do vzdálenosti 115 cm od rohu, dál směrem k východu pokračuje lícované zdivo z lomového kamene a cihel v celé výšce mezi spodkem žulového soklu a rozšířeným základem (cca 1,2 m, obr. 4). Nárožní rizalit se tedy zahluboval vůči okolní ploše právě o cca 1,2 m a úprava povrchu tohoto parteru zřejmě nebyla nikdy dokončena. Pod žulovým soklem saly terreny se rozšiřuje předzáklad z lomového kamene asi o 15 cm, úroveň podloží nebyla dosažena ani ve čtyřech sondách podél severní fasády nového konventu, ani v sondě ze západní strany saly terreny. K nárůstu terénu došlo v době provozu pivovaru, kdy podél základu severní stěny nového konventu vedl zděný, klenutý kanál pod podlahou druhého (?) sladovnického humna.⁶ Zahloubení saly terreny se potvrdilo i sondou v jejím interiéru (obr. 5). Asi 8 cm nad přenesenou spodní úrovní vnějšího soklu se v interiéru nachází tvrdá maltová kra, zřejmě lůžko podlahy. Úpravy kolem saly terreny musely být z projektu *Život v řádu* vypuštěny z důvodu příliš vysokých nákladů.

Sondy v přízemí severního křídla nového konventu

Sondy stanovily mocnost navážek pro pivovarské úpravy v 19. století na přibližně 63 cm a tím i hloubku plánovaného zásahu pro obnovu „barokní“ podlahy. Ve všech třech sondách byla v této úrovni zachycena litá podlahy z tvrdé bílé vápenné maltoviny s vyhlazeným povrchem a příměsí drobných cihel, o mocnosti cca 8 cm. Z malého rozsahu sond jsme usuzovali na barokní původ této podlahy – v sondě při severní zdi barokní kuchyně následovala po 10 cm pod podlahou z maltoviny skála. Ale následný plošný odkryv během stavební obnovy objasnil, že maltovina sice víceméně leží v „barokní“ úrovni podlah interiéru, ale svým rozsahem plně odpovídá umístění prvního sladovnického humna na plánech z roku 1864. Maltová podlahy zůstala zachována, kromě předstihových sond pod ní nebylo hloubeno. Nedošlo tedy k odhalení případných pozůstatků zděného vybavení klášterní kuchyně. Čistý rezavý jíl, který tvořil polovinu souvrství pivovarských navážek v interiéru nového konventu, byl identifikovaný při záchranném archeologickém výzkumu v roce 2020 v podloží rajského dvora starého konventu. Zpětným snížením interiérových

6 Humno zde od roku 1872: HORYNA, M. et al.: *Kladruby – klášter, Nový konvent, Stavebně historický průzkum*, s. 53.

podlah v rámci projektu došlo k návratu jílu do místa jeho původního uložení, tedy do rajského dvora navýšeného z pivovarského humna zpět na „barokní“ úroveň.

Pivovarské konstrukce

S bouráním a rozebíráním vybavení pivovaru se začalo již po jeho zániku v třicátých letech 20. století.⁷ Konstrukce zaniklých technologií byly doposud dokumentovány pouze v souvislosti s jejich dalším odstraňováním z důvodu rehabilitace prostředí kláštera. Zasaženy byly ve výkopech pro dešťovou kanalizaci rajského dvora nového konventu v letech 2001–2006, kdy došlo i k zavezení podzemí hvozdu v severovýchodním rohu dvora. Při snižování navýšeného terénu vně jihovýchodního rizalitu kvůli vlhkosti obvodových zdí se plošně dokumentovaly konstrukce základu jednoho z komínů, propojeného klenutým podzemním kouřovodem se základy kotelny před východním průčelím konventu. V rámci rehabilitace vstupní haly ve východním křídle v letech 2009–2010 pak došlo k odhalení a vyčištění podzemní části strojovny pod varnou pivovaru. Teprve v roce 2020 se plošně odhalení několika řemeslně zručně provedených konstrukcí pivovarských a sladovnických technologií stalo podnětem pro jejich zachování. Vyhodnocení z hlediska provozu pivovaru spolu s kvalitní dobovou plánovou dokumentací z nich činí zajímavé objekty pro následnou prezentaci veřejnosti, a to i přes komplikace s úpravou projektu pro bezpečný návštěvnický provoz a rizika údržby.

Pro akce podporované IROP platí nutnost provázanosti archeologického výzkumu se stavebně historickou dokumentací a geodetickým zaměřením během realizace stavební obnovy, a to intenzivně v návaznosti na rychlý postup stavebních prací. Ačkoli jsou nálezoové situace velice torzovité, umožňují znovu oživit již zaniklé části areálu. Pro dokumentační práce je potřeba zajistit sehraný, vybavený, flexibilní tým se značným osobním nasazením, se schopností provést průzkum i v klimaticky, časově či lidsky náročných podmínkách.

Závěr

Průběh realizace výzkumů by měla ulehčit důkladná projektová příprava s předstihovými průzkumy. Nedo- stačující jsou však sondy malého rozsahu – archeologizované situace z období baroka i industrializace koncem 19. století jsou takového rozsahu, že k pochopení jejich souvislostí je potřeba plošný odkryv, ideálně archeologicky vedený, nebo hluboká sondáž mechanizací pod archeologickým dozorem. Ani tak se však samotná realizace nevyhne komplikacím a změnám projektu v důsledku nových nálezů. A to činí práci na památkách zajímavou!

7 ANDERLE, J.: *Kláster Kladruby, nový konvent, Stavebně historický průzkum fasád*, s. 21.

Literatura a nepublikované zprávy

ANDERLE, Jan: *Kláster Kladruby, nový konvent, Stavebně historický průzkum fasád*. Plzeň 2006. O 037-4-24486. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni.

FOSTER, Linda: Život v řádu a archeologie v roce 2020. In *Kladruby, Oficiální webová prezentace kláštera* [online]. Kladruby, Klášter Kladruby, 2021 [cit. 2021-06-04]. Dostupné z WWW: <<https://www.klaster-kladruby.cz/cs/projekty/Zivot-v-radu-a-archeologie-2020>>.

FOSTER, Linda; SEDLÁKOVÁ, Žaneta: *Archeologický atlas kláštera Kladruby, Prostorová identifikace archeologických výzkumů a dalších terénních zásahů v areálu NKP Klášter Kladruby v letech 1995–2015* [online]. [Plzeň], Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2020 [cit. 2021-11-04]. Dostupné z WWW: <https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=1410211>.

HORYNA, Mojmír et al.: *Kladruby – klášter, Nový konvent, Stavebně historický průzkum*. Praha, Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1973. O 037-4-4245. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni.

JANČULOVÁ, Barbora; FOSTER, Linda; PROFANT, Michal: *Kláster Kladruby, čp. 1, Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu při realizaci projektu Život v řádu v roce 2020*. Plzeň, Západočeský institut pro ochranu a dokumentaci památek, [2021].

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni.

ŘEHÁK, Josef: *NKP Klášter Kladruby, Speleologický průzkum historického systému starého konventu*. Hradec Králové, SPELEO, 2015. Státní památkový objekt klášter Kladruby.

SOKOL, Petr; WALDMANNOVÁ, Marcela; FOSTER, Linda: Archeologické atlasy památkových objektů, Prostorová identifikace terénních zásahů v památkových areálech. *Zprávy památkové péče*. 2018, roč. 78, č. 6, s. 657–665.

ŠIROKÝ, Radek; KRČEK, Jakub; LEJSKOVÁ, Markéta: *Kláster Kladruby, čp. 1, Nový konvent, Aktualizovaný standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum*. Plzeň, Západočeský institut pro ochranu a dokumentaci památek, 2011. Stavebně historický průzkum. O 037-4-25070. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni.

ŠIROKÝ, Radek; LEJSKOVÁ, Markéta: *Kláster Kladruby, čp. 1, Nový konvent, Cílený stavebně historický průzkum konkrétních nálezoových situací*. Plzeň, Západočeský institut pro ochranu a dokumentaci památek, 2011. Stavebně historický průzkum. O 037-4-25070. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni.

Autor

Mgr. Linda Foster

archeoložka, vedoucí oddělení archeologie
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni
tel.: 724 663 699, e-mail: foster.linda@npu.cz